

het nuttige effect groter zou zijn geweest, indien meer plaatsen, voorkomend in de inleiding en in de bijlagen, zouden zijn aangebracht. Verder verschilt de spelling van de namen op de kaarten soms van de spelling, die in de tekst wordt gebruikt.

De kritische opmerkingen ten spijt wil ik toch niet nalaten om tenslotte nogmaals te beklemtonen, dat dit werk een welkome bijdrage is in de reeks van studies over de Nederlandse koloniale geschiedenis.

P. D. J. van Iterson

Yvan Vanden Berghe, *Jacobijnen en traditionalisten. De reacties van de Bruggelingen in de revolutietijd(1780-1794)* (Historische uitgaven XXXII; Brussel: Pro Civitate, 1972, 2 dln, xlviii + 423 en 235 blz., ill., 750 BF).

Zoals schrijver in zijn inleiding zeer terecht opmerkt, werd de geschiedenis van de Oostenrijkse Nederlanden op het einde van de achttiende eeuw, in het bijzonder van de Brabantse Omwenteling, van de Oostenrijkse restauraties en van de Franse invallen, bijna steeds geschreven vanuit een eng-Brabants of zelfs Brussels perspectief. Meerdere auteurs, maar vooral J. Craeybeckx, hebben erop gewezen hoezeer het totaalbeeld hierdoor werd scheefgetrokken en hoe slechts detailstudies kunnen zorgen voor de nodige nuanceringen of zelfs voor een grondige ommekeer in de bestaande opvattingen. Primordiale verdienste van schrijver is dan ook, als eerste, een dergelijke detailstudie te hebben aangevat; de resultaten bevestigen inderdaad de stellingen van Craeybeckx. Een tweede verdienste ligt in de chronologische afbakening van het onderzoek. Maar al te vaak bestudeert men óf de Brabantse Omwenteling óf de Franse tijd; S. Tassier die aan beiden belangrijke studies heeft gewijd, deed dit in afzonderlijke monografieën. De twee Oostenrijkse restauraties behoren zodoende tot de minst bestudeerde periodes uit onze nationale geschiedenis. Nochtans waren uiteraard dezelfde personen en groepen betrokken bij de gebeurtenissen zowel van de regering van Jozef II en van de Brabantse Omwenteling, als van de restauraties en van de Franse overrompeling. Het evoluerende gedrag van de sociaal-economische en politieke belangengroepen in een middelgrote Vlaamse stad doorheen deze verschillende regimewisselingen, vormt het voorwerp van deze studie; deze evolutie meevolgen, met haar constanten, verschuivingen en peripetieën, is ook de boeiendste belevenis bij de lectuur van dit werk.

Een eerste conclusie die na lezing voor de hand ligt is, dat de Oostenrijkse Nederlanden, of minstens de stad Brugge, niet dat onderontwikkeld en achterlijk gebied waren dat men meestal afschildert. Dit gold niet enkel voor het economisch en cultureel leven, maar al evenzeer op het politieke terrein: een zelfbewustzijn, dat zich uitte in politieke activiteit en in het opeisen van medezeggenschap in het stads- en landsbestuur, leefde in alle lagen en klassen van de bevolking, op de verpauperde volksmassa na. Ook al ontmoet men te Brugge slechts één politiek theoreticus en al dachten de meesten niet verder dan het belang van hun eigen groep, toch kan men de achttiende-eeuwse Bruggelingen helemaal niet van politieke onmondigheid beschuldigen. Er kwamen spontaan een evolutie en een radicalisering op gang die onder meer leidden tot het ontstaan van een democratische kern, los van het Vonckisme, en tot de oprichting van een jacobijnse club; zonder dat daarvoor hulp van buitenaf nodig was ontpopte deze laatste zich tot de actiefste van de Nederlanden. Ook de meest conservatieve groepen als de hogere clerus en de traditionalistische ambtsadel hanteerden de moderne begrippen van volkssouvereniteit en van het sociaal contract tussen de vorst en zijn onderdanen. Een reëel aanwezig nationalisme en een dui-

RECENSIES

delijk klassebewustzijn werden ingekleed in oude vormen als het beroep op de Bourgondische privileges, maar zij blijken bij nader toezien moderner dan hun vermomming laat vermoeden. Een merkwaardige vaststelling: enkel de traditionalistische notabelen en de clerus verzetten zich spontaan tegen de hervormingspolitiek van Jozef II; helemaal anders dan in Brabant omvatte de keizersgezinde groep te Brugge niet enkel de ambtsadel maar aanvankelijk ook de ambachten en de volksmassa. De Omwenteling, die niet enkel in 1789-1790 uitbrak maar opnieuw in 1792, was niet een 'conservatieve opstand in een achterlijk land', maar had, indien zij haar vrije beloop had gekregen, ongetwijfeld geleid tot een moderne en vrij democratische staatsvorm. Dat is de overtuigende slotsom van het betoog in *Jacobijnen en traditionalisten*.

Dit werk biedt echter nog meer dan de titel laat vermoeden en dan binnen de strikte opzet viel. Als eerste deel fungeren 'Inleidende exploratieve gegevens over de Brugse samenleving op het einde van de 18e eeuw'. Deze omslachtige en wat te bescheiden formule moet eraan herinneren dat dit overzicht van de politieke instellingen, het sociaal-economisch, cultureel en godsdienstig leven te Brugge, geen volledigheid pretendeert, doch enkel voor wat volgen zal het noodzakelijk kader wil schetsen. Bij gebrek aan enige andere grondige studie heeft Schrijver hiervoor op bronnenmateriaal moeten steunen. Op basis van een omvangrijke documentatie is hij erin geslaagd een vrij volledig en gedetailleerd beeld op te hangen van de Brugse samenleving in de late achttiende eeuw, zodat wij hier beschikken over interessant vergelijkingsmateriaal met de studie van M. G. Spiertz over Maastricht in 1775-1801 en van Th. Pisvin over het cultureel leven te Namen in de achttiende eeuw.

De opmerkingen die wij bij dit werk zouden willen maken zijn eerder van formele dan van inhoudelijke aard. Schrijver heeft ons niet kunnen overtuigen dat de methode die hij koos voor zijn exposé de enig mogelijke of zelfs de beste was. Het onderwerp werd opgesplitst in zes voor de hand liggende chronologische delen. Binnen elk deel werd in een eerste hoofdstuk een overzicht gegeven van de algemene loop van de gebeurtenissen; in een reeks volgende hoofdstukken werd datzelfde gebeuren bestudeerd vanuit het gedrag van de onderscheidene sociaal-economische en politieke belangengroepen: de keizersgezinden of royalisten, de traditionalistische notabelen, de ambachten, de volksmassa, de clerus en de democraten of jacobijnen. Het gevolg hiervan is dat hetzelfde gebeuren vijf, zes, soms zeven maal werd overgedaan, met andere woorden dat de leesbaarheid door talloze herhalingen geenszins wordt bevorderd, al evenmin als door de eentonige zinsbouw en de beperkte woordkeuze. De zwaarste opwerping tegen dergelijke methode is ons inszien echter dat hierdoor geen recht gedaan wordt aan de complexiteit van het gebeuren en aan de interactie van de verschillende factoren. Het geheel reconstrueren blijft de taak van de lezer en dit wordt hem nog moeilijker gemaakt doordat verwijzingen binnen het werk ontbreken. Wellicht ware het mogelijk geweest alle inlichtingen in één doorlopend exposé te verwerken en bijvoorbeeld in een conclusie aan het einde van elk deel de rol van de iedere betrokken groep nog eens te omschrijven.

Het belichten van de gebeurtenissen vanuit de verschillende groepen bood schrijver niettemin de kans de verschillende standpunten en argumentaties van binnenuit en als een coherent geheel te begrijpen. Meestal is schrijver inderdaad hierin geslaagd, behalve wat de positie van de Brugse clerus betreft. Die wordt gedoodverfd met zware woorden als 'demagogie' en 'vleierij'; wat te denken van een titel als 'De geestelijkheid hitste de Bruggelingen op tot fanatisme' (p. 241)? Kortzichtig eigenbelang, financiële interesses en het behoud van een machtspositie zouden voor de clerus de enige motieven van handelen geweest zijn vóór, tijdens en na de Brabantse Omwenteling. Het komt ons voor dat de

bezielende rol die de geestelijkheid in de Omwenteling heeft gespeeld ook op andere manieren kan beschreven worden en dat ook oprecht bedoelde religieuze motieven in het spel waren, hoe vreemd zij ons thans ook mogen voorkomen.

Tot lof van auteur en uitgever zij hier vermeld dat dit werk quasi vrij is van druk- en zetfouten. Wel komen enkele hardnekkige verschrijvingen voor (*concensus* voor *consensus*: p. 135, 161 ...; *Montgolfierre* voor *Montgolfier*, p. 122). Betreuren wij tenslotte dat aan het tweede deel, de bijlagen die allerlei naamlijsten en tabellen bevatten, geen register werd toegevoegd of dat dit materiaal niet werd verwerkt in het register op het eerste deel. Deze nalatigheid maakt de rijke documentatie die hier werd geboden praktisch ontoegankelijk en nutteloos.

Ondanks deze tekortkomingen blijft de studie van Vanden Berghe de belangrijkste recente bijdrage tot de politieke geschiedenis van België in de late achttiende eeuw, onder menig opzicht een revolutionair werk.

Jan Roegiers

Chr. M. G. ten Raa, *De oorsprong van de kantonrechter* (Proefschrift Nederlandse Economische Hogeschool Rotterdam; Deventer: Kluwer, 1970, xlii + 431 blz.).

Deze dissertatie is gewijd aan de historische oorsprong van de Franse vrederechter (1790) en, indirect, van zijn opvolgers, de Nederlandse vrederechter (1796-1811 tot 1838) en de Nederlandse kantonrechter (1838). Het onderwerp is beter weergegeven door de titel van het Franse résumé dan door die van de dissertatie zelf. Het eindpunt van het onderzoek is de Franse wet van 16-24 augustus 1790. De auteur heeft niet het probleem van de 'unus iudex' onderzocht - wat *dejuge de paix* oorspronkelijk (1790-1801) ook niet was - maar wel het ontstaan van een rechtbank voor civiele 'bagatelzaken', waarvan de rechter naar billijkheid zou rechtspreken en aan wie ook de poging tot minnelijke schikking in burgerlijke zaken zou worden opgedragen (*grande conciliation*). Deze conciliatiepogingen betroffen zaken die, ten gronde, door andere rechtbanken (districtsrechtbanken) dienden te worden behandeld.

De auteur heeft met nauwgezetheid een zeer groot aantal 'cahiers de doléances' uit de jaren 1787, 1788 en 1789 onderzocht. In een eerder beperkt aantal ervan werd gevraagd naar de instelling van een 'justice de paix'. De hiervoren aangegeven kenmerken van het vredegerecht zijn er maar zelden in terug te vinden. Er was vooral vraag naar lokale rechtspraak in kleine zaken. Uitzonderlijk werd verwezen naar buitenlandse voorbeelden: Engeland, Pruisen en Holland. Bovendien werd meestal niet gepreciseerd wat men hiervan wilde overnemen. De auteur twijfelt er dan ook aan of de wetgever van 1790 zich heeft laten leiden door de vage wensen van de 'cahiers de doléances'.

Blijkbaar heeft niemand tot op heden een even grondig onderzoek ingesteld in verband met de voorstellen tot invoering van vredegerechten, burgerlijke rechtbanken voor bagatelzaken en veralgemeende 'grande conciliation', die voorkomen in de algemene en de preliminaire 'cahiers de doléances'. De voornaamste bron van de auteur zijn de *Archives parlementaires de France* van J. Madival en E. Laurent, aangevuld met de werken van B. Fry Hyslop en enkele andere.

Uit het bewerkte bronnenmateriaal kan men terecht afleiden dat de wetgever van 1790 noch in de algemene, noch in de preliminaire 'cahiers de doléances' de nodige directe inspiratie heeft kunnen vinden voor de redactie van zijn tekst. De verslaggever van het 'Comité de constitution', Thouret, verwees in de *Assemblée Nationale* naar buitenlandse